

1918'de buranın umumi müfettişliğine getirildi. 1919'da Defter-i Hâkânî-i Şer'î memurluğuna nakledildi, arkasından tekrar umum müfettişlik görevine döndü. 1922'de üçüncü rütbeden Mecidi nişanıyla taltif edildi. Cumhuriyet'in ilânı ile Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ndeki görevi sona erdi. 1924 yılında seçimle Cumhuriyet devrinin ilk İstanbul müftüsü oldu. 20 Nisan 1943'te İstanbul'da vefat etti ve Edirnekapı Şehitliği'ndeki aile sofasına defnedildi. Mezar taşındaki "Hüve'l-hallâku'l-bâki" ibaresini son asır Türk hattatlarından Abdülkadir Efendi (Saynaç) yazmıştır. Mehmet Fehmi Ülgener'in Emine Behice Hanım'la 1892 yılında yaptığı evlilikten iki çocuğu olmuştur. Tanınmış iktisat profesörü Sabri Fehmi Ülgener onun oğludur. İslâmî ilimlerde babası İsmâil Necâti Efendi'nin iyi bir takipçisi olan Mehmet Fehmi Ülgener onun gibi zâhirî ve bâtinî ilimlerde derinleşmiştir. Arapça ve Farsça'ya vâkıf, ayrıca hüsn-i hatta meraklı idi. Ünlü hattat Sâmî Efendi'den meşkettiği ta'lik yazıda maharet sahibiydi. Nakşibendî-Hâlidî şeyhi olan babası vasiyetiyle Nakşibendîliğe intisap eden birçok insanla tanışmış, tarikat âdâb ve erkânını öğrenmiştir. Oğlu Sabri Ülgener'in belirttiğine göre tasavvufa olan meylini gizlemiş bir tarikat ehlidir.

Eserleri. 1. *Hikmet-i Hukûk-ı İslâmiyye* (İstanbul 1329). Mekteb-i Mülkiyye'de okuttuğu İslâm hukuku felsefesi derslerinin kitap haline getirilmiş şekli olup sadeleştirilerek *İslâm Hukuk Felsefesi* adıyla da yayımlanmıştır (nşr. Niyazi Kahveci, Ankara 1994). 2. *Medeniyet İslâmiyet'le Olur* (İstanbul 1332). 3. *Dîn-i İslâm'ın Esasları İnsanların Refah ve Saadetleridir* (İstanbul 1340). 4. *Dinî, İdarî Mâlûmat Mecmuası ve İmtihan Rehberi* (İstanbul 1940, 1958, 1962). İstanbul müftülüğü sırasında camilerde görev yapacak kimseler için kaleme alınmış bir imtihan rehberidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İlmiyye Salnâmesi, s. 126, 176; Yaşar Okur, *Atatürk'le Onbeş Yıl: Dini Hatıralar*, İstanbul 1962, s. 36-39; a.m.f., "Atatürk ve Türk Musikisine Ait Bilinmeyen Hatıralar", 20. *Asır*, sy. 177 (1956), s. 13; sy. 178 (1957), s. 13; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 365-367; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, I, 332; II, 1038, 1039; IV, 1258, 1331, 1363, 1475, 1526, 1595; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1980, III, 224-225; İrfan Gündüz, *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddin: Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*, İstanbul 1984, s. 147-148; Ahmet Güner Sayar, *A. Süheyl Ünver: Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul 2004, s. 154; a.m.f., *Ülgener Yazıları*, İs-

tanbul 2006, s. 247-249; a.m.f., *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*, İstanbul 2007, s. 37-43; a.m.f., "İsmâil Necâti Efendi", *DİA*, XXIII, 115; Kazım Karabekir, *Günlükler: 1906-1948* (haz. Budak Kayabek - Yücel Demirel), İstanbul 2009, II, 1308, 1309; Fahri Güven, "İlk İstanbul Müftüsü Mehmed Fehmi Efendi'den Fikraller", *Millî Gazete*, İstanbul 23 Mayıs 2010; Kâmil Yaşaroğlu, "Ülgener, Mehmed Fehmi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 645-646.

AHMET GÜNER SAYAR

ÜLGENER, Sabri Fehmi

(1911-1983)

Türk iktisatçısı, sosyolog.

8 Mayıs 1911'de İstanbul Çağaloğlu'nda Gümüşhânevi Dergâhı'nda dünyaya geldi. Baba tarafından dedesi olan Safranbolu İsmâil Necâti Efendi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi'nin halifelerindendir. Babası Cumhuriyet döneminin ilk İstanbul müftüsü Mehmet Fehmi Ülgener'dir. Anne tarafından soy ağacının İstanbul'da kök saldığı görülmektedir. Annesi Emine Behice Hanım'ın babası Hasan Sabri Paşa'dır. Ülgener'in ailesi tam bir Osmanlı terkididir. Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Nazım Hikmet Ran, Mehmet Ali Aybar ve Oktay Rifat Horozcu onun kuzenleridir. Ailesi, dedesi İsmâil Necâti Efendi'nin vefat yılı olan 1919'a kadar dergâhtaki şeyh meşrutasında ikamet etti. İlkokula Divanyolu'nda başladı, ardından İstanbul Sultânîsi'nin (İstanbul Erkek Lisesi) ibtidâî kısmına geçti. Ortaöğretimi bu okulda tamamladı. Tahsili sürerken evde babasından şer'î ilimleri öğrendi, tasavvufa yakınlık duydu. Arapça ve Farsça yanında yine babasından ta'lik yazısını meşketti. Babasının ilmiye mensubu arkadaşlarıyla yaptığı sohbetlere katıldı. Kendi gayretiyle Almanca öğrendi. 1932'de İstanbul Dârülfünunu Hukuk Fakültesi'ne girdi. 1935'te mezun olunca Hukuk Fakültesi İktisadiyat ve İçtimaiyat Kürsüsü'nde asistanlığa başladı. Aralık 1936'da kurulan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne geçti. Burada Alman hocalarının derslerini, kitap ve makalelerini tercüme etti. Bunlardan Alexander Rüstow'un, Ülgener'in Alman tarihçi okuluna yönelmesinde ve Werner Sombart ile Max Weber'i tanınmasındaki etkisi büyüktür. Weber sosyolojisini benimsemesi, Ülgener gibi Osmanlı-Türk kültür değerleriyle yoğrulmuş bir genç için ufuk açıcı oldu; onun bilhassa iktisat zihniyeti sahasında özgün eserler vermesine zemin hazırladı. Farklı kültürel ortamlarda aynı ekonomik uygulamanın benzer sonuçlar vermemesinin ar-

dında yatan gerçeğin ancak zihniyet araştırmalarıyla ortaya konulabileceği hususu onun çalışmalarının çıkış noktasını teşkil etti. Bu noktadan hareketle dinin ekonomi üzerindeki belirleyiciliğini gözardı etmeden Osmanlı iktisadî zihniyet dünyasına açıldı ve 1937'de *Yakın Şark Türk İslâm Dünyasının İktisat Ahlâkı ve Zihniyeti* başlıklı teziyle doktorasını verdi. 1940'ların başında yayımlanan makaleleriyle kendini gösterdi. İktisat Fakültesi'nde İbrahim Fazıl Pelin, Şükrü Baban, Ömer Lutfi Barkan, Ömer Celal Sarc, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Refii Şükrü Suvla ve Orhan Tuna'dan oluşan kadro içinde yer aldı. Özellikle "İktisadî Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri" başlıklı makalesi hem *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri* adlı baş eserinin, hem de Türk ekonomik düşünce dünyasını anlamaya dayalı zihniyet boyutunu getirecek diğer çalışmalarının habercisi oldu. Sabri Ülgener, bu çalışmalarında iktisat ahlâkı ile (norm) iktisat zihniyeti (reel) arasındaki uyum veya uyumsuzluğu Weber'den aldığı bakış açısıyla sorguladı. Özellikle belli bir yerde ve sınırları az çok bilinen bir zaman aralığında teorik Batı kaynaklarını kullanarak prekapitalist Osmanlı ekonomisinin Ortaçağ sürecini tahlil etti. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinden İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin *Ma'rifetnâme*'sine, fütüvvetnâmelerden divan şairlerinin dizelerine kadar iktisadî zihniyet dünyasına tanıklık edebilecek kaynaklara nüfuz edip 1951'de *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri* adlı önemli eserini neşretti. Aynı yıllarda "İslâm Hukuk ve Ahlâk Kaynaklarında İktisat Siyaseti Meseleleri", "Ahmed Cevdet Paşa'nın Devlet ve İktisad Dair Düşünceleri", "Descartes Rasyonalizmine Bir Bakış" ve "İktisat Felsefesi Tarihinde Werner Sombart'ın Yeri ve Şahsiyeti" başlıklı makalelerini yazdı.

1947-1948 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde bulunan Ülgener burada Joseph Alois Schumpeter ve Alvin H. Hansen gibi iktisatçıların seminerlerine katıldı. Schumpeter'den ekonomik analiz tarihi, Hansen'den Keynes iktisadının esaslarını inceleme imkânına kavuştu. 1951'de profesör oldu. *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Meseleleri* adlı profesörlük takdim tezi aynı yıl basıldı. 1954-1956 yılları arasında İktisat Fakültesi dekanlığı yaptı. Dış ülkelerde kongrelere katıldı. 1958'de Yeni Delhi'de sunduğu "İslâm'ın İktisadî Gelişmede Para ve Kredi Meseleleri Karşısında Durumu" başlık-

ÜLGENER, Sabri Fehmi

Sabri
Fehmi
Ülgener

li tebliğinde İslâmiyet'in faizi niçin haram kıldığını irdeledi. 1958-1959 akademik yılında Münih Üniversitesi'nde bulundu. 1964-1965 yıllarında misafir profesör olarak Columbia Üniversitesi'nde ders verdi. Türkiye'ye girişine ön ayak olduğu Keynesçi iktisadî, Alman tarihçi okulunun görüşünde yorumladığı az gelişmişlik olgusuyla birleştiren *Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme* adlı kitabını 1962'de yayımladı. Çeşitli makaleler yanında *AK İktisat Ansiklopedisi*'nde elliden fazla madde yazdı. 1960'larda Türkiye'de baş gösteren olaylar münasebetiyle kaleme aldığı "Aydınlar Sosyolojisi" başlıklı yazısında Marksizm'e karşı eleştirel bir çıkış yaptı. 1981'de emekliye ayrıldı. 1 Temmuz 1983'te İstanbul Erenköy'de öldü ve Edirnekapı Şehitliği'ndeki aile sofasına defnedildi.

Sabri Ülgener'in sosyolog kimliğinin en değerli ürünü *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri* adlı eseridir. Daha sonra yayımlanan *Zihniyet ve Din* ile tamamlanan eserde, Batı Avrupa'da ortaya çıkan kapitalistleşme süreci karşısında Osmanlı ekonomisinin çözülmeye girdiği bir dönemde iktisadî zihniyet dünyasının bir tahlilini yapmıştır. Weber'in, kapitalizmin doğuşunda Protestanlığın üstlendiği role dair düşüncelerinden hareketle Ülgener, farklı bir yerde ve farklı bir zamanda Osmanlı ekonomisinin kapitalizme geçememesinin sebeplerini göstermeye çalışmış; İslâmiyet'in belirlediği iktisat ahlâkı (norm) ile yaşanan hayatı şekillendiren iktisadî zihniyetin (reel) Osmanlı gerçeğindeki muhasebesini yaparken özellikle bâtnî tasavvufun rasyonel bir ekonomik bireyin oluşmasını engellediğini ileri sürmüştür. Ülgener'e göre lonca anlayışıyla üretimde içe kapanan ve katılaştıran, en küçük bir yeniliğe sert tepki gösteren bir meslek ve sanat taassubunun teşkil ettiği gelenekçiliğin sağlıklı ve uzun soluklu

bir iş organizasyonu ortaya çıkaramayacağı bir gerçektir. Ancak bu zihniyet tüketimi teşvik etmekten geri kalmamıştır. Kendini gündelik iktisadî telâş ve kaygının üstünde tutan Osmanlı bireyi bu davranış biçimiyle ekonominin rasyonalizasyonuna mani olmuştur. Osmanlı fertleri zühd küresinin müntesipleridir; maddenin ekonomik yaptırım gücünün farkına varamayan bu insanlar arasında potansiyel olarak maddeyle hesaplaşmaya hazır kişiler de vardır. Ancak bâtnî tasavvufu reddeden Melâmîler'in meydana getirdiği bu kesim de Osmanlı ekonomisinin kapitalistleşmesini gerçekleştirecek güçten yoksundu. Zira Melâmîler şehirli ve orta sınıfa mensup olmadıkları için zühd küresinden riyâzet küresine geçişi gerçekleştirememiştir.

Ülgener'in Melâmîler'le ilgili fikirlerinin arkasında Weber'in İslâm toplumlarında kapitalizmin oluşmamasına ilişkin görüşlerinin eleştirisi vardır. Weber'e göre önce İslâm'ın ilk taşıyıcılarının savaşçılar olması onun püriten bir ahlâk geliştirmesini engellemiştir. Öte yandan İslâm toplumlarında gelişen iktâ, timar ve zeâmet sistemi (prebendal feodalizm) ataerkil (patrimonyal) yönetim ve bürokrasidir. Dolayısıyla ortaya çıkan zihniyet dünyevî bir riyâzet olmayıp bâtnî mistisizmdir. Sabri Ülgener'e göre ise İslâm Weber'in tahlilinde zincirin en zayıf halkasıdır. Varılan sonuçların çoğu -dağınıklılığı bir yana- acele ve tek yanlı hükümlerden öteye geçmez. Ülgener, Weber'in statik, tek boyutlu ve tek aktörlü bir İslâm tablosu ortaya koyduğunu, İslâm tarihinin ilk yıllarına damgasını vuran İslâm'ın saf ve öz çehresiyle ileriki yılların mahallî çehresi arasındaki ayırma dikkat etmediğini, ayrıca yaptığı mukayeselerde yeri ve zamanı tam olarak belirtmediğini ileri sürmüştür. Weber'in genellikle "katı ve dört köşe" tesbitler yaptığını vurgulayan Ülgener, İslâm'ın mala mal varlığından ötürü değil kibir ve gurura yol açmasından dolayı mesafeli yaklaştığını söyler. Bu noktada Weber'in İslâm'ı feodal bir din şeklinde gösterirken düştüğü hataya dikkat çeker, İslâm'ın feodalizm ve feodal değerlere karşı mücadelesinin önemini belirtir.

Bu tahlilleri yaparken Sabri Ülgener, alışlagelmiş ultra-amprisist anlayışın dışında bir yol izleyerek Osmanlı iktisadî zihniyet dünyasını aksettiren kayıtları dönemin edebiyat ve sanat ürünlerinde bulmuştur. Onun gerçekleştirdiği zihniyet araştırmalarının ışığında bakılacak olursa Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ulaşan iktisadî mirasın, sergilediği atâlet ve hantal yapıdan kur-

tulup sağlam ve tutarlı bir iktisadî insan modelinin inşasını Cumhuriyet yıllarına bıraktığı görülür. Sabri Ülgener'in iktisatçı kimliğiyle çağdaş Türk düşüncesinde dikkate değer bir yeri vardır. Keynesçi iktisat politikasının sistemli biçimde Türkiye'ye girişinin öncülüğünü yapmış, Alvin H. Hansen'in etkisiyle makro iktisadın entelektüel bir tabana ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu alanda yayımladığı eserinde Keynesçi modeli az gelişmiş ekonomiler bağlamında sorguladığı için onun duyduğu rahatsızlığın gerisinde akademik hayata intisabıyla birlikte benimsediği Weber'in etkisi yer alır. Hiçbir zaman kolay yola sapmayan Sabri Ülgener'in akademik titizliği eserlerine yansımıştır. Mutedil Türkçe'nin en güzel üslûbuyla kaleme aldığı çalışmalarında siyasal kaygı ve ekonomik çıkardan uzak, Türkiye'nin meseleleri konusunda sorumlu bir aydın tipini ortaya koymuştur. Eserlerindeki bu dikkat ve hassasiyet kendisine çağdaş Türk iktisat düşüncesinde uzun soluklu bir yer kazandırmıştır.

Eserleri. 1. İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri (İstanbul 1951; bazı değişikliklerle birlikte *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası* adıyla, İstanbul 1981, 2006). **2. Tarihte Darlık Buhranları** (İstanbul 1951, 2006; *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti* adıyla, Ankara 1984). **3. İktisat Dersleri** (I, İstanbul 1952; II/1, İstanbul 1952). **4. Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme** (İstanbul 1962, 1966, 1974, 1976, 1980). **5. Zihniyet ve Din** (İstanbul 1981, 2006). **6. Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler** (Ankara 1983). Ülgener'in ayrıca çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanan makaleleri ve çevirileri toplu olarak A. Güner Sayar tarafından *Makaleler: Sabri F. Ülgener* (İstanbul 2006) adıyla neşredilmiştir (yayımlarının toplu listesi için bk. Sayar, *Makaleler* [İstanbul 2006], s. 676-682).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Güner Sayar, *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*, İstanbul 1998; a.mlf., *Osmanlıdan Cumhuriyete Portre Deneimleri*, İstanbul 2000, s. 183-210; a.mlf., *Ülgener Yazıları*, İstanbul 2006; Ahmet Özkiraz, *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*, Ankara 2000; Ömer Lütfi Barkan, "Kitap Tahlili: Sabri F. Ülgener, İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri", *İFM*, XII/3-4 (1951), s. 162-173; Hilmi Ziya Ülken, "Sabri F. Ülgener: İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri", *Sosyoloji Dergisi*, sy. 8, İstanbul 1953, s. 142-145; Selim İleri, "Büyük Çözülmenin Sorunları", *Gösteri*, sy. 8, İstanbul 1981, s. 57; a.mlf., "Bir Zenaat Ahlakçısı", *Gergedan*, sy. 14, İstanbul 1988, s. 84-85; Erol Güngör, "Ufkumuzda Bir Aydınlik", *Türk Edebiyatı*, sy. 104, İstanbul 1982, s.

14-15; Toktamış Ateş, "Son Büyük Hocalardan-
dır", *İktisat Dergisi*, sy. 224-225, İstanbul 1983, s.
6-8; Aydın Uğur, "XIX. Yüzyıl Alman Tarih Fel-
sefesi Geleneği ve Bir Türk Bilim Adamı: Prof.
Sabri Ülgener", *Toplum ve Bilim*, sy. 23, İstan-
bul 1983, s. 127-132; Şerif Mardin, "Aydınlar
Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi / Pro-
fessor Ülgener and Turkish Intellectuals", a.e.,
sy. 24 (1984), s. 9-16; Orhan Tuna, "Tarihte Dar-
lık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Mese-
lesi", *Yeni Gözlem*, sy. 12 (1984), s. 9-10; Ercan
Eren, "Prof. Dr. Sabri Ülgener ve Yöntem Sorun-
ları", *İktisat Dergisi*, sy. 252, İstanbul 1985, s. 3-
12; İFM (Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan),
XLIII/1-4 (1987), tür.yer.; Hacı Bayram Kaçmazo-
ğlu, "İktisadi Düşünce Tarihimize Ülgener'in Kat-
kılan", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakül-
tesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, sy.
21, Erzurum 1995, s. 205-212; Kadir Koçdemir,
"İlmiyle Alim, İrfanıyla Arif: Ülgener", *Türkiye
Günü*, sy. 51 (1998), s. 107-116; Dursun Ayan,
"Sabri F. Ülgener'in Türk Düşünce Kültüründeki
Yeri", *Doğu Batı*, sy. 12, Ankara 2000, s. 157-
191.

AHMET GÜNER SAYAR

ÜLKEN, Hilmi Ziya

(1901-1974)

Son dönem
Türk bilim ve fikir adamı.

İstanbul'da doğdu. Babası kimyager
Mehmed Ziya, annesi Müşfike Hanım'dır.
Orta öğrenimini İstanbul Sultânisi'nde (İs-
tambul Erkek Lisesi) tamamladı. 1921'de
Mülkiye'den mezun oldu. Çeşitli şehirler-
de öğretmenlik ve memurluk yaptı. 1933'te
yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'ne
Türk medeniyeti doçentliğine tayin edildi;
ardından araştırma yapmak üzere Ber-
lin'e gönderildi. Döndüğünde üniversitede
Türk tefekkür tarihi, mantık, değerler te-
orisi, İslâm felsefesi, ahlâk, sistematik fel-
sefe ve sosyoloji okuttu. 1941'de profesör-
lüğe yükseltildi. 1949'da Ankara Üni-
versitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçti; bu fakülte-
de emekli oluncaya kadar mantık ve sis-
tematik felsefe kürsüsünde ders verdi.
1957'de kendisine ordinaryüs profesörlük
unvanı verildi. 1968'de açılan Ankara Üni-
versitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitim ve
ilim felsefesi okuttu. 1971'de yaş haddin-
den emekli oldu, ancak İlahiyat Fakülte-
si'ndeki görevini 1973 yılına kadar sürdür-
dü. 5 Haziran 1974'te İstanbul'da vefat
etti. İlmî faaliyetlerinin yanı sıra edebiyat,
resim ve hat çalışmaları da yapan Hilmi
Ziya Ülken Fransızca, İngilizce, Almanca
ve Arapça biliyordu. 1923-1924 yıllarında
bir grup arkadaşıyla birlikte *Mihrab* ve
Anadolu Mecmuası'nı çıkarmış; *Der-
gâh*, *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *Hareket*, *İstan-
bul*, *Kültür Haftası*, *Millî Mecma*, *Şar-
kıyat Mecmuası*, *Türk Düşüncesi*, *Türk*

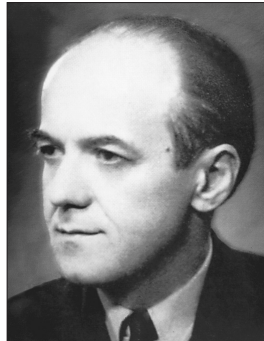
Folklor Araştırmaları, *Türkiyat Mec-
muası* ve imtiyaz sahibi olduğu *Galata-
saray* dergisiyle *Mülkiye* dergisinde ya-
zılar yazmıştır. 1927'de *Felsefe ve İçti-
maiyyat* dergisini çıkarmış, *İnsan* dergi-
sini 1938'den 1943'e, *Sosyoloji Dergisi*
adlı yıllığı 1960 yılına kadar yayımlamıştır.
1937'den sonra çok sayıda ulusal ve ulus-
lar arası bilimsel toplantıya katılmıştır.
1918-1920 yılları arasında karakalem, 1940-
1945 arasında yağılı boya, 1967-1970 ara-
sında kompozisyon çalışmaları yapmış ve
bunları sergilemiştir.

Hilmi Ziya Ülken'e göre felsefenin tem-
el konusu varlıktır; hakikat ve düşünce
problemleri varlık probleminden doğar. Fe-
nomenolojinin tasvir metodundan hareket
eden Ülken, olayları tek bir köke indirmek-
sizin her birini kendi orijinalliği içinde ele
alma imkânının fenomenolojik yöntemde
olduğu görüşündedir. Böylece varlığı, insa-
nı, insandaki bilgi ve değeri bu yolla açık-
lamaya çalışır ve karmaşığı basite indir-
gemekten kaçınır. Felsefe tarihinde Saint
Augustine, Pascal, Heidegger, Max Sche-
ler geleneğine bağlıdır. Ona göre felsefe
bilmeye başlar; fakat bilme bütün proble-
mlerin çözümüne yetmez, çünkü bilgi
sınırlıdır. Bu sınırlı oluş, vasıta ve araştı-
rılmaların yetersizliğinden değil söz konusu
problemlerin niteliği gereği araştırmacı-
ya mukavemet etmesinden ileri gelir. Bil-
menin bittiği yerde düşünme başlar. Düş-
ünme varlık âlemine olabildiğince açıl-
mak demektir. Âlem var olanlarla sınırlı-
dır. İnsan var olanların bütün basamakla-
rında yükselse bile sınırlarda kalır ve on-
ları ancak âlem kavramıyla kuşatır. Mut-
lak hakikate ulaşmak için özne-nesne iki-
liğini aşmak gerekir. Fakat bu ikiliği âlem
kavramıyla aşmak mümkün değildir. Bu
durumda aşkın varlık yani mutlak hakikat
(Tanrı) bilme ve düşünme güçlerini aşar.
Aşkın varlığa ancak inanmayla nüfuz edi-
lebilir. İnanmak varlığın birliğine ulaşmak-
tır. Sonuçta hakikate ilimle imanı birleşti-
rerek ulaşılır (*Bilgi ve Değer*, s. 66-67, 211-

213; *Varlık ve Oluş*, s. 106). Böylece Ülken,
bilginin değişken tavrı ve düşüncenin yer-
tersizliği karşısında varlıkların çift kutup-
luluğundan aşkın varlık sayesinde kurtul-
manın mümkün olduğu, aşkın varlıkla da
ancak iman yoluyla temas kurulabileceği
sonucuna varır. Hilmi Ziya Ülken'in felse-
fesinde orijinal sayılabilecek yan burasıdır.

Bilgi ve Değer adlı eserindeki fikirleri-
ne göre bilgi izâfî, sınırlı ve sonludur; mut-
lak ve aşkın varlığa çarparak kırılmaya
mahkûmdur. Fakat bilgi aşkın varlığa yö-
nelmekten de vazgeçemez. Mutlak ve son-
suzun inkârı bir bakıma izâfî ve sonlunun
da inkârı demektir. Mutlakla büsbütün
alâkasını kesen bir felsefe kendi temelini
yikan salt şüphecilikten başka bir şey de-
ğildir. Genellikle bu konudaki yanılı-
ğın çift kutuplu oluşundan kaynaklanmak-
tadır. Çünkü insan bilgiyi ya özne veya nes-
ne olarak kavıyor, evreni ya zaman ya da
mekân içinde görüyor. Halbuki varlık za-
man-mekân, bilgi özne-nesne bütünüdür.
Bilgiyi hem özne hem nesne olarak kav-
ramanın imkânsızlığı beşerî bir aczdır; bu
yüzden bilgi teorisi varlığı kavrama çaba-
sında insanı çıkmaza götürmektedir. De-
ğer problemini irdelemeden bu çıkmaz-
dan kurtulmak mümkün değildir. İnsan
değerler dünyasında yaşamakta ve değer-
ler hiyerarşisi kurmaktadır. Bütün değer-
ler toplum içinde gelişir. İnsan, iş ve bilgi
sistemleri şeklinde görünen faaliyetlerini
aşkın değerlerle kuşatmadıkça bu değer-
ler temelsiz kalır. Sonuçta her içkin değer
bir aşkın değer tarafından kuşatılır. Baş-
kasının varlığı olmadan ve başkasının var-
lığına dayanmadan hiçbir değerlendirme
yapılamaz. Bu da değer bilgisinin değer
inancı halini alması demektir. Teknik, ah-
lâk, hukuk gibi alanlara dair bütün değer-
lendirmeler inançla tamamlanır. Değer, in-
sanî varlık ve aşkın özneye ilişkili olduğu
için bilginin çift görünümü (dikatomik) aç-
lışından kurtulur. Şuurda bilgi insanı var-
lık önünde alternatiflerle karşı karşıya bı-
raktığı halde değer, bilgi ve sanat onu var-
lığa nüfuz eden diyalektik senteze götü-
rür. Kısacası değer, varlığın çift kutuplu-
ğunu çözemeyen bilgiyi senteze ulaştırı-
rak bilginin karşı karşıya bıraktığı alter-
natifleri birleştirmeyi sağlar (*Bilgi ve De-
ğer*, s. 165-166).

Ülken'in felsefesinde hâkim düşünce
özne-nesne ikiliğidir. Ülken bilme, düşün-
me ve inanmaya dair fikirlerinin sonucu
olarak inançtan başka bir yolla aşkın var-
lığa nüfuz edilemeyeceğine inanır. Ona göre
Gazzâlî'nin kalp gözü, Pascal'ın kalp man-
tığı ve ince görüş, Bergson'un sezgi dediği

Hilmi Ziya
Ülken